

УДК 159.922.6;316.6

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Філоненко Людмила Анатоліївна,
с.н.с.,
Інститут психології
імені Г. С. Костюка НАПН України,
м. Київ, Україна

Анотація. У статті розглядаються основи профілактики девіантної поведінки дітей підліткового віку, яка є актуальною проблемою сьогодення. Розкрито мету, принципи, складові і рівні профілактичної діяльності з підлітками, схильними до девіантної поведінки. Показано шляхи її вирішення через створення цілісної системи профілактики для мінімізації процесу девіантної соціалізації підлітків.

Ключові слова: профілактика, психопрофілактика, підлітки, девіантна поведінка, адаптація.

Причини відхилень у поведінці дітей виникають як результат політичної, соціально-економічної і екологічної нестабільності суспільства, посилення впливу псевдокультури, змін у змісті ціннісних орієнтацій молоді, есприятливих сімейно-побутових стосунків, відсутності контролю за поведінкою внаслідок надмірної зайнятості батьків, епідемії розлучень тощо.

Свій відбиток наклали впровадження тривалих карантинних обмежень та розпочата країною-агресоркою повномасштабна війна проти нашої держави.

Зміни, які відбуваються у суспільстві, висунули цілу низку проблем, однією з яких є проблема профілактики девіантної поведінки. Актуальність її є очевидною, тому що з кожним роком відмічається зростання випадків дитячої злочинності, наркоманії, алкоголізму, прослідковується тенденція до збільшення кількості дітей із девіантною поведінкою. В даній роботі ми розглянемо соціально-психологічні засади профілактики девіантної поведінки підлітків.

У сучасній практиці надання психологічної та психотерапевтичної допомоги для вирішення конкретних практичних завдань спостерігається тенденція до інтеграції різних методів, заснованих на різній методології. Досить широко і успішно використовуються інтегративні підходи, системні підходи, спрямовані

на вирішення стратегічного завдання досягнення позитивних особистісних змін неповнолітніх.

Аналіз наукових джерел свідчить, що під профілактикою девіантної поведінки розуміють комплекс цілеспрямованих колективних і індивідуальних впливів на свідомість, почуття і волю особистості з метою вироблення імунітету до негативних впливів оточуючого середовища, попередження асоціальної спрямованості, антигромадської поведінки і зміни ставлення до оточуючої дійсності в процесі перевиховання [1–3].

У період різких переломів у суспільстві часто порушується єдність буття і свідомості, виникає невідповідність взаємодії суб'єктів і соціальних інститутів, неадекватність соціальної політики і моралі. Розмитість норм, ослаблення соціальної регуляції спотворює духовні і культурні підвалини. Відбувається розрив між прагненням до швидкого зростання матеріального добробуту і відсутністю важелів саморегуляції, заснованих на високій культурі, духовності.

Несформована особистість дуже ранима і особливо важливо у важкий момент життя підлітка професійно надати йому допомогу. Досить тривалий вплив несприятливих умов викликає негативні зміни в організмі підлітків на психічному та фізичному рівнях, які призводять до значних відхилень, як у поведінці, так і в особистісному розвитку.

Негативні прояви поведінки, які досить часто зустрічаються в підлітків, важко піддаються однобічному поясненню, оскільки соціально-психологічні та педагогічні фактори можуть бути тісно переплетені з патологічними, які стосуються психіатрії та наркології. Головним у процесі девіантної соціалізації є не сам по собі рівень задоволення матеріальних і духовних потреб, а розрив у можливостях їх задоволення для різних соціальних груп. Тому соціальні відхилення як на індивідуальному, так і на груповому рівні не є випадковістю.

Ці процеси набули певного поширення в суспільстві. Проте сама особистість виступає не лише об'єктом впливу найближчого оточення, але й постійно діючим суб'єктом. Очевидно, що в підлітковому середовищі не втратили сили такі цінності, як пізнання і праця, громадянська і професійна кар'єра, прагнення до справедливості, свободи і щастя, спираючись на які можна формувати і

прищеплювати соціально схвалювані зразки поведінки. Головна мета профілактичної діяльності з підлітками, схильними до девіантної поведінки, полягає в сприянні адаптації дитини в соціумі, допомозі їй у встановленні доброзичливих стосунків, усуненні дефіциту спілкування, сприянні в розв'язанні власних проблем, розвитку в підлітків почуття відповідальності за свою поведінку [1–2]. Це потребує від психолого-педагогічних колективів пошуку нетрадиційних підходів, проведення проектних, прогностичних експериментів із різних аспектів розвитку й саморозвитку неповнолітніх, застосування підходів реабілітаційної педагогіки, використання психологічного підґрунтя всього навчально-педагогічного процесу.

Виокремлюють первинну і вторинну профілактичну роботу. Первинна профілактика носить інформаційний характер і спрямована на формування в особистості неприйняття та категоричної відмови від асоціальних стандартів поведінки та негативних звичок. Вторинна профілактика ставить за мету обмеження поширення окремих негативних явищ, що мають місце в суспільстві.

Сучасна психологічна наука активно рухається у напрямку пізнання уже відомих та відкриття нових психологічних явищ через застосування новітніх технологій. Змінюються і підходи до вивчення особистості – все більше вчених говорять про необхідність розгляду особистості через призму системного підходу, розуміння особистості як свого роду вузлика, що пов'язує розвиток соціуму і індивідуальний (суб'єктивний) розвиток. Ми вважаємо, що для організації ефективної профілактичної роботи необхідне створення певної цілісної системи.

До основних принципів профілактичної роботи ми відносимо:

– принцип соціальної активності: активна участь членів суспільства у вирішенні гострих протиріч його розвитку; використання активної позиції особистості, суспільної думки для оздоровлення індивідуальної і масової свідомості;

– принцип інформованості: повна і об'єктивна картина розповсюдження соціальних хвороб.

Система профілактики повинна включати в себе кілька складових:

- створення комплексних груп спеціалістів, які забезпечують соціальний захист дітей (психологи, медики, соціальні педагоги тощо);
- створення виховного середовища, яке дозволяє гармонізувати відносини молодого покоління зі своїм найближчим оточенням в сім'ї, за місцем навчання;
- створення груп підтримки зі спеціалістів різного профілю, які будуть навчати батьків виходу із проблемних ситуацій, пов'язаних з дітьми;
- організацію підготовки спеціалістів, здатних здійснювати професійну психологічну, соціальну, медичну допомогу і займатися профілактико-виховною роботою з дітьми групи ризику та їх сім'ями;
- створення суспільних освітніх програм для підсилення усвідомлення і привернення уваги до проблем молоді з ненормативною поведінкою (телевізійні програми, освітні програми тощо);
- організацію вільного часу молодого покоління;
- інформаційно-просвітницьку діяльність [4].

У тих випадках, коли вся система відносин підлітка виявляється серйозно порушеною, причому без явного зв'язку з життєвою ситуацією, необхідне проведення поглибленої психологічної діагностики. У тих випадках, коли у підлітка є труднощі, але вони не охоплюють усіх його відносин з іншими людьми і зумовлені соціальною ситуацією розвитку, основною формою психологічної допомоги має бути психопрофілактична робота, але так само, як і для підлітків з явними проблемами, вона повинна впливати передусім на систему відносин з іншими людьми й ставлення до себе.

Своєчасна психопрофілактика і розвивальна робота можуть допомогти підліткам, що відчують труднощі, перебороти їх і компенсувати дезадаптацію [5]. Тому що саме в цей віковий період формуються конструктивні та деструктивні способи міжособистісної взаємодії, відпрацьовуються захисні механізми, і відбувається переосмислення моделей адаптивної поведінки, що існують в арсеналі підлітків.

Отже, головною метою профілактичної діяльності з підлітками, схильними до девіантної поведінки, є сприяння адаптації дитини в соціумі, допомога їй у встановленні доброзичливих стосунків, усунення дефіциту спілкування,

сприяння в розв'язанні власних проблем, розвитку в підлітків почуття відповідальності за свою поведінку. Для організації ефективної профілактичної роботи необхідне створення цілісної системи профілактики, щоб мінімізувати процес девіантної соціалізації. Очевидно, що в підлітковому середовищі не втратили сили такі цінності, як пізнання і праця, громадянська і професійна кар'єра, прагнення до справедливості, свободи і щастя, спираючись на які можна формувати і прищеплювати соціально схвалювані зразки поведінки. Своєчасна психопрофілактика і розвивальна робота можуть допомогти підліткам, що відчувають труднощі, перебороти їх і компенсувати дезадаптацію.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Козубовська І. В. Рання профілактика противоправної поведінки неповнолітніх (психолого-педагогічний аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук / І. В. Козубовська. – К.: 1996. – 48 с.
2. Оржеховська В. М. Соціально-педагогічні основи профілактики правопорушень важковиховуваних учнів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук / В. М. Оржеховська. – К.: 1995. – 42 с. 500
3. Терещенко В. І. Система профілактики правопорушень серед дітей і підлітків засобами гуманізації сучасної школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / В. І. Терещенко. – К.: 1997. – 23 с.
4. Філоненко Л. А. Організація цілісної системи профілактики як умова запобігання поширенню пияцтва у молодіжному середовищі. // Практична психологія і соціальна робота. – К. 2005. – № 12., 73-75.
5. Філоненко Л. А. Проблема забезпечення психічного здоров'я в ході становлення особистості підлітків із девіаціями поведінки. // Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. / За ред. С. Д. Максименка. К.: Міленіум, 2003. – Т. V, Ч. 7., С.306–311.